

Невенгловський Д.В., аспірант,
НДІ проблем виховання АПН України (м. Київ)

Рябцев С.П., викладач,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Анотація. Стаття присвячена розвитку мотиваційної сфери школярів старших класів середньої загальноосвітньої школи. Розглядається стан проблеми в практиці шкільного фізичного виховання, визначаються і характеризуються критерії та шляхи розвитку мотивації до фізкультурної діяльності.

Ключові слова: позитивна мотивація, мотиви, фізкультурна діяльність, особистісний фактор.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку національної школи в Україні стратегічним завданням реформування змісту освіти є необхідність сприяння фізичному, психічному здоров'ю молоді, врахування потреб індивідуальної корекційно-компенсаційної спрямованості навчання і виховання дітей, утвердження пріоритетів здорового способу життя людини.

У контексті формування всебічно гармонійно розвиненої особистості важливе місце відводиться зміцненню здоров'я учнів, яке, як відомо, закладається з дитинства – в школі, через яку, за умови обов'язковості загальної освіти, проходять всі діти. Дослідження в галузі медицини й шкільної гігієни свідчать про зростання кількості захворювань серцево-судинної та нервової систем, порушення обміну речовин. Розв'язання проблеми збереження і розвитку людського потенціалу нашої країни вимагає від загальноосвітньої школи вдосконалення системи фізичного виховання, спрямованого на визнання здоров'я як основної життєвої цінності особистості, формування у молоді мотивів до фізичного вдосконалення. Аналіз практики роботи шкіл України показує, що вирішення цього завдання залежить, в основному, від організації педагогічних умов для систематичних занять фізичною культурою. Але залучення школярів до таких занять стає можливим лише за умов сформованості в них мотивів до систематичних занять фізичною культурою. У процесі їх розвитку в учнів виникають позитивні емоції, з'являється інтерес до фізичної культури, формується готовність до фізичного вдосконалення, розвивається рухова активність і звичка до занять фізичними вправами.

Результати вивчення стану навчально-виховної роботи з учнями старших класів у цьому контексті вказують на наявність протиріч між високими вимогами до школярів та ступенем сформованості в них позитивних мотивів до занять фізичною культурою, які є важливою умовою успішного виконання цих вимог. На уроках школярі проявляють байдуже чи негативне ставлення до занять фізичною культурою. Такий стан пояснюється, насамперед, різким зниженням в учнів (особливо старших класів) інтересу до занять фізичними вправами. У зв'язку з цим, необхідною стає організація вчителем фізичної культури спеціальних педагогічних умов формування мотивів до фізичного вдосконалення

учнів.

Психолого-педагогічні основи виховання в учнів мотивації до навчання розглядаються у дослідженнях: М.І.Алексєєвої, І.Д.Беха, П.Я.Гальперіна, Б.С.Кобзаря, М.В.Левківського, А.К.Маркової, М.В.Матюхіної, К.І.Чорної, В.О.Ядова та інших.

Проблеми виховання в школярів потреб, інтересів і звички до занять фізичною культурою досліджувалися Б.Ф.Ведмеденком, А.М.Войлоковим, С.І.Жевагою, М.Д.Зубалієм, О.В.Ільїним, М.П.Козленко, О.М.Козленко, А.І.Міхеевим, В.О.Петровим, В.О.Поповим, Б.І.Сарсенбаєвою, В.А.Соколовим, М.С.Солопчуком, Б.М.Шияном, П.І.Щербаком та іншими.

Об'єкт дослідження: формування позитивної мотивації учнів до фізичного вдосконалення.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування мотивів до фізичного вдосконалення в учнів старших класів.

Мета дослідження: вияв і обґрунтування педагогічних умов формування у школярів мотивів до фізичного вдосконалення в процесі навчальної роботи з фізичного виховання.

Для досягнення поставленої мети послідовно вирішувались такі завдання:

1. Вивчити стан даної проблеми у філософській, педагогічній теорії, та практиці роботи загальноосвітніх шкіл.

2. Визначити та обґрунтувати педагогічні умови, які сприяють формуванню у школярів старших класів позитивної мотивації до занять фізичними вправами.

3. Розробити методичні рекомендації щодо формування мотивації до фізичного вдосконалення на основі покращення фізкультурно-освітньої роботи в школі.

Теоретико-методологічною основою дослідження є Концепція фізичного виховання в системі освіти України, теоретичні положення педагогічної науки про значення фізичного виховання у формуванні особистості, психологічна теорія ставлень і особистісно зорієнтований підхід до виховання.

У процесі експериментальної роботи використаний комплекс методів дослідження, який включав: аналіз і узагальнення літератури з питань дослідження; вивчення навчальних програм і нормативних документів з фізичного виховання; педагогічні спостереження на уроках фізичної культури, в процесі проведення позакласних заходів і узагальнення досвіду роботи вчителів фізичного виховання.

Обговорення результатів дослідження. Мотив – в загальному значенні слова – ланка в системі відносин будь-якого діючого суб'єкта, це певна потреба в сукупності зовнішніх умов його буття, домагання до зовнішніх обставин, що витікають із їх сутнісних властивостей, акт природи.

В цій якості мотив виступає як причина діяльності, не дарма в системі категорій філософії поняття “мотив” розгортається і конкретизується через категоріальний ряд, виражений в поняттях “діяльність”, “інтерес”, “цінність”, “мета” [5].

Світ мотивів людини – складний, в ньому різними способами переплітається природне і соціальне. Зв'язок мотивів і діяльності в найбільш загальному плані має двосторонній характер: мотиви стимулюють діяльність, виступають в якості її першопричини, однак і сама діяльність стає предметом мотивів; діяльність викликає формування нових потреб, тому що сама потребує засобів для здійснення, – ця обставина дає розуміння специфіки суспільного життя. Специфічний

механізм збільшення мотивів в процесі їх задоволення пояснює широкі можливості їх екстенсивного розвитку і планомірного нашарування, що є особливо цінним з точки зору фізичного вдосконалення. Мотив – це особлива форма організації, вона впливає на свого носія як його власне прагнення, це стан соціального суб'єкта, що відображає необхідність в тих чи інших предметах, умовах, діях, спрямованих на забезпечення свого існування та життєдіяльності [9].

Мотиви, перетворені в інтереси, в свою чергу, перетворюються в цінності, при цьому змінюється предмет відношення. Зміст цінностей обумовлений культурними досягненнями суспільства. Світ цінностей – це, перш за все, світ культури в широкому значенні слова (в тому числі фізичної), це сфера духовної діяльності людини, моральної свідомості, оцінок, в яких виражається духовне багатство особистості.

Головні функції методів навчання у формуванні позитивної мотивації до фізичної діяльності полягає у можливості спонукати школярів до таких способів засвоєння навчального матеріалу, які стимулюють рухову активність, інтерес до навчального процесу. Методи навчання дають можливість встановлювати в колективі сприятливу психологічну атмосферу, генерувати емоції, які полегшують процес формування позитивного ставлення. Вони стимулюють активність школярів в цілому: їх переконання, життєву позицію, ідеали, ціннісні орієнтири, що також сприяє формуванню позитивного ставлення до фізкультурної діяльності.

Методи навчання, на відміну від змісту навчального матеріалу, відіграють роль умови, від якої залежить ступінь дієвості змісту, ефективність його впливу на формування позитивного ставлення до фізкультурної діяльності і, як наслідок, до фізичного вдосконалення.

На початковому етапі формування мотивів до фізкультурної діяльності, наслідком якої (в ідеалі) має стати фізична досконалість, вчитель повідомляє різноманітну інформацію про історію спорту, насичену цікавими фактами, демонструє фотокартки, малюнки, відеоматеріали на спортивну тематику тощо. В результаті цього в учнів з'являється почуття подиву, захоплення. Це сприяє приверненню уваги учнів до конкретних видів спорту та формує потяг до них. Особливу спонукальну силу, що здатна викликати у школярів захоплення, мають розповіді про видатних спортсменів, їх авторитет в суспільстві, красу їх духовного світу. Тому вирішальне значення має майстерність вчителя як оповідача, його вміння користуватись засобами художнього слова, здатність переживати разом з учнями яскраві враження, радіти успіхам інших людей та власним. Слово як засіб та метод є ведучим при вирішенні завдань формування мотивів. Мовлення вчителя повинне бути: 1) гарним, правильним, виразним, емоційно насиченим; 2) образним; 3) оптимальним за темпом, зрозумілим і точним; 4) різноманітним. Бесіду краще проводити у вступній частині уроку, тривалість 3-4 хвилини. Однією з головних умов ефективності бесіди є переконаність вчителя, професійна компетентність та ставлення до роботи, створення невимушеної, доброзичливої атмосфери.

Наступними методами, що доцільно ефективно використовувати у формуванні позитивних мотивів до фізкультурної діяльності є методи переконання: словом і ділом. До першого належать роз'яснення, доказ, спростування, дискусія. Основні вимоги до використання цих прийомів: виклад матеріалу повинен починатись з постановки навчального завдання і продовжуватись у спільному з учнями пошуку способу його вирішення. Найбільш цінним в таких бесідах є "самостійне" вирішення завдання учнями, а не підказка вчителя. Переконання ділом здійснюється у формі особистого прикладу учителя у правильній поведінці, у

дотриманні ним вимог, що ставляться на уроці до школярів. Спостереження показали, що навіть при одноразовому порушенні встановлених вимог самим вчителем помітно знижується організованість учнів на уроці, що негативно впливає на формування у них позитивного ставлення до фізкультурної діяльності.

У формуванні мотивів до фізичної досконалості важливе значення має навчальний матеріал, що сприяє розвитку самостійності учнів: самостійне проведення учнями підготовчої частини уроку; оцінювання учнями один одного при виконанні рухових дій; створення під час проведення підготовчої частини змагальної ситуації; використання учнів як помічників по контролю за виконанням рухових дій, контролера за якістю засвоєння навчального матеріалу, організатора тренувань з відстаючими у фізичному відношенні учнями; проведення рухливих ігор з молодшими школярами[4].

Також шляхом спостереження було встановлено, що відсутність позитивної мотивації у навчанні нерідко пояснюється прагненням вчителя чинити тиск на учнів, диктувати свою волю, використовувати силу погрози як основні інструменти спілкування в системі “вчитель – учень”, що викликає в учнів почуття сорому і страху. Зібрані факти свідчать про те, що бажання добре вчитись, самостійність у розв’язанні навчальних завдань, активність в рухових діях виникає у школярів за умов створення ситуації успіху і свободи рухового вибору. Для учня важливо не тільки оцінювати результати своєї діяльності, але і реалізовувати свій вибір. Дії вчителя на уроці повинні спрямовуватись на створення таких ситуацій, в яких учні були б зацікавлені у виконанні завдань, що виникають з цих ситуацій. Причому, слід пам’ятати про час тривалості окремих дій. Занадто довгий або занадто короткий час роботи (фізичне навантаження) відбивається на активності учнів, на їх зацікавленості взяти участь в реалізації завдань уроку.

Але будь-яка фізкультурна діяльність сама по собі не стане виховною, якщо не буде спрямована на розвиток внутрішнього світу дитини. Для вчителів одним з принципів діяльності, їх творчого пошуку має стати прагнення до різноманітності, вільний вибір методів, форм навчання, відстоювання особистих поглядів, особливо з таких питань, як оцінювання дітей, самооцінка уроку. Сферою діяльності учителя стає не стільки набір фізичних вправ, скільки фізичні, психічні та моральні зміни, що відбуваються в дитині.

Учителю фізкультури слід шукати шляхи до налагодження взаєморозуміння з учнями. Відомо, що не всім школярам однаково легко даються фізичні вправи. Часті невдачі окремих учнів можуть викликати у них негативне ставлення до фізичної культури. Щоб приховати свої слабкості та не втрачати престиж серед однокласників, такі учні часто заявляють про свідоме небажання займатись цією «непотрібною» справою. В таких випадках важливо проявити чуйність та педагогічний такт. Не ображаючи самолюбства учня, потрібно вселяти впевненість в його можливостях, надати допомогу при виконанні складних вправ, давати підготовчі вправи перед виконанням основних. Корисною буде відверта розмова з такими учнями наодинці про те, як подолати недоліки у фізичній підготовленості, які вправи виконувати з цією метою вдома.

Удосконалення системи взаємодії вчителів з учнями сьогодні сприймається як резерв поліпшення якості шкільного навчання, активізації навчальної діяльності учнів, розвитку їх пізнавальних інтересів. Велике значення у створенні психологічно комфортної атмосфери процесу навчання має емоційність педагога. Домінуючий, авторитарний педагог створює навколо себе напружену атмосферу. Байдушний педагог, непослідовний у своїх вчинках і словах, нерідко викликає у

вихованців почуття гніву і злості. Існує також модель поведінки, спрямована на передачу лише системи знань та вмінь без особистісної оцінки. Ставлення до дитини як до особистості передбачає здатність та вміння педагога ставити себе в статус вихованця, проникатися його станами, почуттями.

Професіонали культивують теплі, емоційно-забарвлені стосунки з учнями, симпатизують їм та тонко сприймають їх безпосередні потреби, в той же час формуючи їх мотиви. За будь-яких обставин, вони володіють ситуацією, вміють за допомогою гумору розрядити обстановку, яка погрожує неприємними наслідками. Досконало знаючи свій предмет, вони викладають його з ентузіазмом і творчо – завжди зібрано, цілеспрямовано, уникаючи непродуктивних витрат часу на уроці.

Вчитель, що займається улюбленою справою, впевнений у собі, вважає себе здатним долати різні життєві проблеми. Існує психологічна закономірність: якості шанованого вчителя приймаються, переймаються, копіюються. З іншої сторони, якщо педагог не викликає у школярів позитивних емоцій – його можуть не сприймати як особистість. Нерідко відбувається перенесення ставлення до педагога на предмет, який він викладає.

Висновки

Формуванню мотивації до систематичних занять фізичними вправами сприяє дотримання таких педагогічних умов: формування у школярів вміння самостійно займатись фізичними вправами, яке найбільш успішно здійснюється в спеціально відведених для цієї мети методичній частині уроку; оволодіння учнями теоретичними знаннями (загальноосвітніми, валеологічними та біологічними), планування навчальних занять з врахуванням різних рівнів фізичної підготовленості школярів,

У формуванні позитивної мотивації школярів до фізичного вдосконалення визначальне місце має особа вчителя фізичної культури. Багатство його особистості і педагогічної майстерності повинно забезпечувати такі прийоми й способи педагогічного впливу, які збагачують емоційний досвід школярів, розвивають уяву, інтерес, формують у них особистісно цінне ставлення до фізичного виховання, мотиви до фізичного вдосконалення.

Перспективи подальшого дослідження. Потребують подальшого вивчення питання характеру реальних взаємостосунків між учнями в різних формах спільної фізкультурної діяльності, як у школі, так і в позаурочний час; питання оптимального поєднання різноманітних методів її організації з метою підвищення позитивного впливу на школярів.

Список використаних джерел

1. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении /Под ред. Г.И.Щукиной. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
2. Ведмеденко Б.Ф. Теоретичні основи і практика виховання молоді засобами фізичної культури. – К., 1993. -151с.
3. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). – К.: Райдуга, 1994. – 64 с.
4. Козленко М.П. Фізичну культуру – в побут школярів. – К.: Рад. школа, 1979. – 95 с.
5. Костюк Г.С. Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие личности. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М: Политиздат, 1977. – 304 с.

7. Леонтьев А.Н. Мотивы и эмоции. – М., 1972. – 39 с.
8. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. – М.: Наука, 1966. – 451 с.
9. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. – М.: Просвещение, 1959. – 317 с.

Resume. This article devoted to the development of motivational sphere of school-children of the secondary school. State of problem at practice of school physical education is submitted for consideration, criteria and levels of maturity of positive motivation to the physical activity are considered and characterized.

Key words: positive motivation, motives, physical culture activity, personal factor.

Отримано 23.09.2008 р.

УДК 796.015.52/53

**Остапенко О.І., науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку,
Інститут проблем виховання АПН України**

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СИСТЕМІ «РОДИНА – ШКОЛА»

Анотація. У статті розглядаються особливості фізичного виховання молодших школярів у системі «родина – школа». Форми і методи фізичного виховання молодших школярів у сім'ї, запропоновані в статті, пройшли успішну апробацію в середніх школах м. Києва.

Ключові слова: фізична культура, фізичне виховання, школа, родина, сім'я.

Вступ. Фізичне виховання учнів початкових класів є предметом особливої уваги як у теорії педагогіки, так і в методиці фізичного виховання. Це пов'язано з тим, що саме в молодшому шкільному віці формуються основні фізичні якості людини. Цей вік також цікавий тим, що в цьому віці досить велика потреба дітей у рухах, на основі якої можна активізувати в учнів прагнення до фізичного самовдосконалення. Намітивши основні орієнтири фізичного виховання учнів початкових класів, ми прагнули перевірити ефективність форм і методів цієї роботи в школі та сім'ї. Дворічний експеримент проводився в загальноосвітній школі (№202) м. Києва, в якій визначено експериментальні і контрольні класи, підібрано вчителів-експериментаторів, проведено анкетування батьків та вчителів.

Аналіз літератури з даної проблеми показав, що спроможність системи освіти забезпечити належне фізичне вдосконалення молодого покоління, зберегти і примножити його здоров'я як найвищу цінність особистості.

Тому в сучасних умовах удосконалення всієї загальноосвітньої системи освіти особливе місце займає проблема взаємодії родини і школи для відродження національного виховання загалом та фізичного виховання зокрема. Різні рівні її розв'язання знаходяться в активному науковому пошуку дослідників, про свідчить наявність ємного фактичного матеріалу. Так дослідниками доведено, що: